Котюк Л.А.

РОСЛИНИ РОДИНИ ГУБОЦВІТІ (LAMIACEAE): ПОШИРЕННЯ, КУЛЬТИВУВАННЯ, ІНТРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ

Житомирський національний агроекологічний університет
Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна
тел.: 0976488379
e-mail: kotyukl@mail.ru

Антропогенний вплив на природу і складність сучасної екологічної ситуації в Україні є причиною скорочення природних запасів більшості лікарських, пряних та ефіроолійних рослин. Широке і неконтрольоване використання цих рослин спричинила збіднення багатьох сировинних ресурсів, тому виникає необхідність у вивченні інтродуцентів та культивуванні місцевих видів, які можуть забезпечити стабільну сировинну базу. В наш час особливо важливе значення мають ефіроолійні рослини родини губоцвіті (*Lamiaceae*), тому що вони містять комплекс біологічно активних речовин (ефірні олії, терпеноїди, фенольні сполуки, каротиноїди, полісахариди, органічні кислоти, дубильні речовини, вітаміни), які характеризуються різнобічним фармакологічним впливом і низькою токсичністю (Перевозченко, 2002; Практическое применение лекарственных сборов, 2001; Танасиенко, 1985).

Найбільше практичне значення із поширених у природних екосистемах представників родини губоцвіті у Житомирському Поліссі мають наступні види: материнка звичайна (*Origanum vulgare* L.), глуха кропива біла (*Lamium album* L.), собача кропива звичайна (*Leonurus cardiaca* L.), самосил гайовий (*Teucrium chamaedris* L.), чебрець повзучий (*Thymus serpillum* L.), чебрець звичайний (*T. vulgare* L.), м'ята польова (*Mentha arvensis* L.), м'ята водяна (*M. aquatica* L.), буквиця лікарська (*Betonica officinalis* L.), шавлія лучна (*Salvia pratensis* L.), котяча м'ята панонська (*Nepeta pannonica* L.), котяча м'ята справжня (*N. cataria* L.), ельшольція війчаста (*Elsholtzia cilata* Thund. Hyl. (*E. partinii* (Lepech.) Garcke).

У зв'язку із необхідністю збереження і розширення видового складу рослин родини *Lamiaceae* в умовах ботанічного саду Житомирсько-

го національного агроекологічного університету протягом 2008-2010 рр. культивували наступні види: змієголовник молдавський (синій) (*Dracocephalum moldavica* L.), змієголовник молдавський Сорт Перлинка (*D. moldavica* L. cv. Perlynka), ельшольція гребінчаста (*Elsholzia cristata* Willd.(*E. ciliata* Thunb.), гісоп лікарський Сорт Атлант (*Hyssopus officinalis* L. cv. Atlant), гісоп лікарський Сорт Маркіз (*H. officinalis* L. cv. Markiz), гісоп лікарський Сорт Водограй (*H. officinalis* L. cv. Vodograj), гісоп вузьколистий (*H. angustifolius* М.В.), Лаванда справжня (*Lavandula vera* D. C.), лофант ганусовий Сорт Лелека (*Lophanthus anisatus* Adans. cv. Leleka), монарда двійчаста (*Monarda didyma* L.), монарда лимонна (*M. citriodora* Cerv.), чабер садовий (*Satureja hortensis* L.), васильки звичайні (*Ocimum basilicum* L.), васильки евгенольні (*O. gratissimum* L.), материнка (*Origanum vulgare L.*), шавлія лікарська (*Salvia officinalis* L.), шавлія мускатна Сорт Кардинал (*S. sclarea* L. cv. Kardinal), котяча м'ята закавказька (*Nepeta transcaucasica* Grossh).

В дослідженнях використовували насіннєвий матеріал із фонду Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. Ділянка, на якій вирощували рослини, характеризувалась однорідними умовами, ґрунти – сірі опідзолені, попередник – багаторічні злакові трави. Оцінку перспективності інтродукованих та культивованих видів здійснювали за одним із найважливіших показників - здатністю до насіннєвого розмноження (Порада, 2007).

Встановлено, що всі досліджувані види можна розмножувати насінням - насіння формується і визріває у всіх рослин протягом одного або двох років. На другий рік вегетації формується насіння у лаванди, монарди, котячої м'яти закавказької, шавлії лікарської, шавлії мускатної. У наших умовах у багаторічників гісопу та лофанту насіння утворювалось у перший рік вегетації рослин, хоча за повідомленнями Вороніна (2001) та Аутко (2003) ці рослини плодоносять на другий рік вегетації (Биоэкологические особенности выращивания пряно-ароматических растений, 2003; Воронина и др., 2001).

Найкращою здатністю до насіннєвого розмноження (9 балів) характеризуються змієголовник молдавський (синьоквітковий), змієголовник молдавський Сорт Перлинка (білоквітковий), гісоп лікарський сорти Атлант, Маркіз і Водограй, гісоп вузьколистий, ельшольція гребінчаста, чабер садовий. Дещо нижчі показники схожісті (7 балів) у васильків звичайних, васильків евгенольних, котячої м'яти закавказької, шавлії лікарської та шавлії мускатної. Рослини васильків були дуже чутливими до нестачі вологи у ґрунті в періоди від появи сходів до початку стеблування, а також до весняних і осінніх заморозків. Найскладнішим виявилось насіннєве розмноження лаванди, монарди двійчастої, монарди лимонної, материнки і лофанта. Польова схожість зібраного з рослин насіння становила 10-20%, у лаванди – 5%. Тому насіння лаванди стра-

тифікували при температурі +6^{0}С протягом 30 діб, потім висівали у стаканчики з ґрунтом, а отриману розсаду висаджували у відкритий ґрунт. Монарду також краще вирощувати розсадним способом у порівнянні з висіванням насіння у відкритий ґрунт (табл.).

Таблиця. Оцінка здатності до насіннєвого розмноження рослин родини Lamiaceae в умовах Ботанічного саду ЖНАЕУ

Оцінка, бали	Здатність до насіннєвого розмноження	Вид рослини
1 бал	Рослини не цвітуть і не плодоносять	-
3 бали	Рослини цвітуть, насіння не зав'язують, або воно не визріває	-
5 балів	Рослини з обмеженим плодоношенням (плодоношення незначне), або формується насіння з низькою схожістю (10-20%)	*Lophanthus anisatus* Adans. cv. Leleka *Monarda didyma* L. *M. citriodora* Cerv. *Lavandula vera* D. C. *Origanum vulgare* L.
7 балів	Рослини з високою схожістю насіння (60-80%)	*Ocimum basilicum* L. *O. gratissimum* L. *Salvia officinalis* L. *S. sclarea* L. cv. Kardinal *Nepeta transcaucasica* Grossh
9 балів	Рослини з дуже високою схожістю насіння (80-100%)	*Dracocephalum moldavica* L. *D. moldavica* L. cv. Perlynka *Elsholzia cristata* Willd. *Hyssopus officinalis* L. cv. Atlant *H. officinalis* L. cv. Markiz *H. officinalis* L. cv. Vodograj *H. angustifolius* M.B. *Satureja hortensis* L.

Отже, у природних екосистемах Житомирського Полісся зростає більше 30 видів рослин, які належать до родини Lamiaceae. Інтродукція нових видів дасть можливість розширити видовий склад родини губоцвіті в культурі. Інтродуковані види проходять повний цикл онтогенезу, свідченням чого є формування схожого насіння. Найкраща здатність до насіннєвого розмноження виявлена у змієголовника молдавського, гісопа лікарського, чабера садового, ельшольції гребінчастої.